

Z PRAC ARCHEOLOGICZNYCH NA TERENIE MIASTA LOKACYJNEGO PLESZEWA W LATACH 2005–2009

Zastanawiający jest fakt, że Pleszew znany jest archeologom przede wszystkim z odkryć osad i rozległych cmentarzysk ciałopalnych z epoki brązu i wczesnej epoki żelaza (położonych przy ulicach Piaski i Zielona 3), a nie z czasów nam znacznie bliższych związanych z formowaniem się wczesnośredniowiecznego ośrodka miejskiego. Zapewne na ten niezbyt korzystny stan wiedzy o początkach osadnictwa w okresie kształtowania się państwa pierwszych Piastów wpłynęły niezbyt sprzyjające badaniom terenowym uwarunkowania związane ze współczesną zwartą zabudową miasta, jego funkcjonującym układem komunikacyjnym czy intensywnym wykorzystywaniem obszaru centrum miasta, który nie można wyłączyć z użytkowania na dłuższy czas, potrzebny na zrealizowanie prac wykopaliskowych. A przecież jest to obszar, gdzie można spodziewać się pod powierzchnią ziemi stosunkowo dobrze zachowanych relikwów zabytkowych, pochodzących z czasów intensywnego rozwoju przestrzennego Pleszewa, którego w przeszłości nawiedzały pożary o czym wspominają kilkakrotnie źródła pisane. Była to wówczas życiowa katastrofa dla mieszkańców miasta, ale okoliczność sprzyjająca obecnie poszukiwaniom archeologicznym, bowiem pod zgliszczami mogły zachować się relikty zabytkowe, które w innych okolicznościach nie zostałyby zdeponowane w ziemi. Warto przy tym zauważyć, że prawa miejskie Pleszew otrzymał stosunkowo wcześnie (w 1283 r.), w ostatnim dwudziestoleciu XIII wieku, a więc jeszcze w okresie rozbitcia dzielnicowego Polski (lata 1138–1320), w którym to wiele ośrodków osadniczych pretendowało do miana *civitas* (Bogucka M., Samsonowicz H., 1986). Wymieńmy w tym miejscu dla przykładu kilka miast, które w historii Wielkopolski odegrały, zwłaszcza w średniowieczu, niepoślednią rolę, a były lokowane w owym czasie. Są to Ostrzeszów, prawa miejskie otrzymał w tym samym roku co Pleszew, następnie Żnin (1284), Słupca (1290) czy Stawiszyn (1291). Lokacja Pleszewa w odróżnieniu od wielu innych – nieudanych (np. casus Lutyni, Brudzewa) – powiodła się. Ten ośrodek miejski położony w dolinie Neru, na dalekosiężnym szlaku handlowym pełnił w późnym średniowieczu centrum rynku regionalnego, który posiadał ważne przywileje gospodarcze (prawo składu, przymus drożny, zwolnienia celne), a także instytucje kościelne i sądownicze. O dużych możliwościach finansowych Pleszewa świadczy wystawienie na wojnę pruską w 1458 r. aż 12 zbrojnych, co stawia go obok Kalisza, Koła, Konina czy Pызdr w grupie najważniejszych miast Wielkopolski (Bogucka M., Samsonowicz H., 1986). W odróżnieniu od wymienionych nie miał jednak murów obronnych, na co wskazują wykopaliska wykonane w 1986 roku w rejonie ulic Garncarskiej i Kaliskiej. Były to pierwsze i zarazem ostatnie prace wykopaliskowe zlokalizowane w centrum miasta (Pudełko E., 1986).

Niestety, w ostatnim ćwierćwieczu niewiele się zmieniło w stanie badań nad rozwojem przestrzennym oraz socjotopografią średniowiecznego i nowożytnego Pleszewa, który jest nadal wysoce niezadawalający. Ten stan rzeczy częściowo usprawiedliwiają przyczyny podane powyżej, pogłębione brakiem stosownych funduszy na prace naukowo-badawcze. W związku z tym każda nadarzająca się okazja rozpoznania metodami archeologicznymi nawet niewielkiego fragmentu miasta podczas robót budowlanych jest ważna dla badaczy miasta. Sprzyja temu wpisany w 1993 roku do rejestru zabytków układ urbanistyczny śródmieścia Pleszewa. W konsekwencji podczas realizacji wszelkich prac budowlanych w strefie ochrony konserwatorskiej obligatoryjnie wymagany jest nadzór archeologiczny. Na terenie miasta lokacyjnego Pleszewa zrealizowano w latach 2005–2009 wiele planów inwestycyjnych związanych z poprawą infrastruktury sanitarnej (przebudowa kanalizacji), budową gazociągów i sieci telekomunikacyjnej. Trzeba nadmienić, że są to tzw. inwestycje liniowe, w różnym stopniu zagłębione w ziemię, usytuowane w różnych częściach miasta. W sprzyjających okolicznościach stosunkowo wąskie, długie wykopy budowlane odsłaniają badaczom zastane w nich zabytkowe warstwy kulturowo-osadnicze, które ukazują przeszłość śródmieścia i przedmieść Pleszewa.

Dla każdego średniowiecznego ośrodka miejskiego najdroższe były parcele usytuowane przy rynku miejskim, którego centrum z reguły zajmował ratusz. To tutaj rozpatrywano spory międzysąsiedzkie, wnoszono stosowne opłaty skarbowe, a także koncentrowało się życie gospodarcze i handlowe mieszczan pleszewskich i przybyszów z pobliskich wsi. Można się było spodziewać, że w trakcie robót budowlanych prowadzonych na Rynku zostaną odkryte co najmniej pozostałości zabudowy, pozyskanych zostanie dużo ruchomych artefaktów kulturowych. Jednak zarejestrowano dosyć prosty układ stratygraficzny, bowiem pod asfaltem zalegał zwarty bruk kamienny ułożony na piaskach, poniżej których na głębokości zaledwie około 50 cm natrafiono na kilkudziesięciocentymetrową warstwę kulturową zawierającą otoczaki, mierzwę i zabytki ruchome. Te ostatnie pozwoliły ustalić, iż jest to średniowieczny i nowożytny poziom użytkowy Pleszewa. W niektórych odkrywkach zauważono warstwy spalenizny i przepalonej polepy, które potwierdzają, zgodnie z przekazami historycznymi, pożary miasta w okresie nowożytnym. Na szczególną uwagę zasługują odkryte na rynku cztery obiekty zapewne o funkcji gospodarczej. Są to jamy gospodarcze (odpadowe?) i nieokreślona drewniana budowla zrębowa (jatką?). Tę ostatnią zaprezentujemy bliżej. Zaobserwowano jedną ze ścian o szerokości ok. 200 cm, zagłębioną w ziemię na ok. 50 cm. Występująca na najniższym poziomie warstewka zbutwiałego drewna to zapewne pozostałość po drewnianej podłodze, którą ułożono na piasku. Znalezione tu również dużo ułamków toczonych naczyń glinianych i kości zwierzęce. Ustalono, że budowlę tę posadowiono w XV wieku (Gmyrek G. 2005).

Z kolei prace związane z przebudową kanalizacji prowadzono także w ulicach Kaliskiej, Sienkiewicza, Poznańskiej i św. Ducha. Pierwsze trzy ulice są połączone bezpośrednio z Rynkiem i tworzą z nim węzeł komunikacyjny, natomiast ostatnia łączy ulice Poznańską i Hallera. Badania, które prowadzono w trakcie prac inwestycyjnych przyniosły ciekawe informacje o rozbudowie miasta w okresie średniowiecza i nowożytności. W ulicach Kaliskiej, Sienkiewicza i Poznańskiej stwierdzono nieskomplikowane układy nawarstwień zabytkowych, które można korelować z warstwami zarejestrowanymi w Rynku. Ukazują

one w znacznej części obraz rozwoju miasta lokacyjnego. Jedną z ciekawszych informacji pozyskanych w trakcie przeprowadzonych prac było zadokumentowanie przy ulicy Kaliskiej 32 budowli mieszkalnej.

Oto jej opis: pod asfaltem zalegał bruk kamienny, zaś poniżej piasek. Obiekt o kształcie prostokątnym, którego jeden z boków miał ok. 370 cm, zagłębiony był w warstwę żółtego piasku ok. 50 cm. Na najniższym poziomie zalega spalenizna, o 12 cm miąższości, która pierwotnie stanowiła drewnianą podłogę. Powyżej tej konstrukcji zalegała warstwa przepalanej gliny, nad którą zarejestrowano cienką warstewkę spalenizny. W części wschodniej i zachodniej obiektu zachowały się resztki spalonych ścian zewnętrznych, których słupy nośne były zagłębione w ziemię. Podział odkrytej budowli był co najmniej dwuizbowy, o czym świadczy usytuowanie, mniej więcej pośrodku, drewnianej ściany działowej zachowanej w bardzo złym stanie wynikającym z oddziaływania na jego strukturę ognia. Niestety, z powodu braku materiału zabytkowego w wypełniku obiektu nie udało się określić chronologii. Nie można wykluczyć, iż budowlę tą należy wiązać z okresem nowożytnym. Podobnie jak w innych rejonach miasta, wydobyto dużą ilość fragmentów naczyń, kafli, przedmiotów metalowych (Gmyrek G. 2006).

Z kolej w trakcie prowadzenia prac w ulicy św. Ducha natrafiono na fragment starego cmentarza związanego z kościołem i szpitalem pod wezwaniem Św. Ducha. Pod asfaltem, brukiem kamiennym, żółtym piaskiem, w warstwie szarego zailonego piasku natrafiono na płytko położone, zniszczone pochówki ludzkie. Zachowały się kości długie i fragmenty czaszek. W innej części wykopu odkryto jamę z przepalonymi kośćmi ludzkimi. Poza tym pozyskano inny materiał zabytkowy, w postaci ułamków ceramiki naczyniowej, fragmentu kafla, kuli armatniej i fragmentu brzytwy (Gmyrek G., 2009).

Poza wymienionymi już wyżej przeprowadzonymi pracami archeologicznymi w mniejszym zakresie prowadzono nadzory archeologiczne przy budowie sieci gazociągowych w ul. Krzywej, Kilińskiego, Panieńskiej, Tyniec, Kraszewskiego. Wykopy pod gazociągi w porównaniu do kanalizacyjnych są dużo płytsze i o wiele węższe, dlatego też zasób pozyskanych informacji jest mniejszy. Najciekawsze informacje pozyskano z ulicy Krzywej, gdzie odkryto w północnym profilu wykopu palenisko o nieckowatym kształcie, szerokości ok. 150 cm i miąższości od 10 cm do 36 cm, którego wypełnisko stanowiła spalenizna z polepą i otoczkami. W wykopie budowlanym zarejestrowano warstwę kulturową lub fragment budowli, o ciemnoszarym zabarwieniu z fragmentami drewna, otoczkami i uławkami ceramiki. Warstwa ta miała miąższość od 25 cm do 50 cm, na długości około 6 m. W innych wykopach pod budowane gazociągi zaobserwowano typowe układy warstw spotykane w innych częściach miasta (Gmyrek G., 2006, 2007).

Podsumowując przeprowadzone badania archeologiczne przyniosły liczny ruchomy materiał zabytkowy składający się z ułamków ceramiki, kości, przedmiotów metalowych, fragmentów kafla. W większości reprezentuje on okazy typowe dla okresu nowożytnego (od XVI do XVIII wieku). Późne średniowiecze (pierwsza połowa XIII wieku do połowy XVI wieku) uwidacznia się w pozyskanym zespole naczyń też w sporym udziale, najmniej jest ceramiki pradziejowej. Poza zabytkami ruchomymi, udało się także zarejestrować obiekty zabytkowe (jamy, dolki posłupowe, budowle) i nawarstwienia kulturowe. Bada-

nia archeologiczne przeprowadzone w trakcie robót budowlanych dostarczyły kolejnych elementów wzbogacających wiedzę na temat historii kształtowania się ośrodka miejskiego Pleszewa w wiekach średnich i okresie nowożytnym. Jednak są to nadal cząstkowe informacje niejako ograniczane szerokością i głębokością danego wykopu budowlanego, ale w połączeniu z innymi uzyskanymi w latach ubiegłych i tych przyszłych, zapewne z czasem skryształizują pogląd badaczy o rozwoju Pleszewa w przeszłości. Dlatego też, wraz z wszelakimi pracami inwestycyjnymi powinny być nadal prowadzone badania archeologiczne, które dostarczą kolejnych informacji o rozwoju późnośredniowiecznego i nowożytnego założenia urbanistycznego.

Bibliografia:

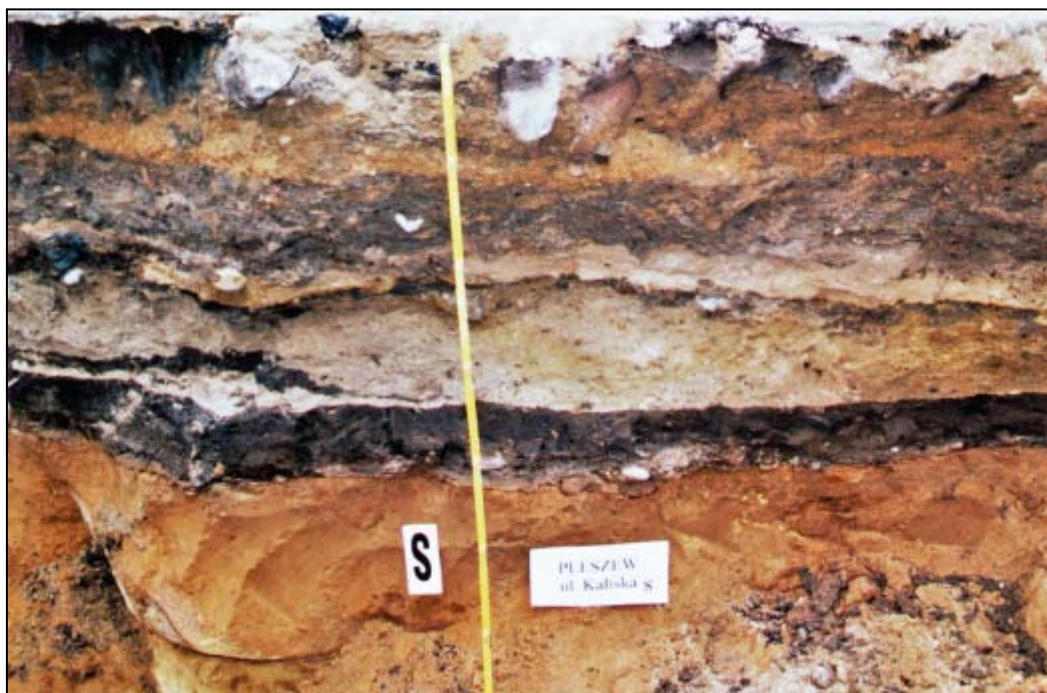
- Bogucka M., Samsonowicz H., 1986, Dzieje miast i mieszczaństwa w Polsce przedrozbiorowej, Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk – Łódź.
- Gmyrek G., 2005, Sprawozdanie z badań archeologicznych prowadzonych w trakcie przebudowy sieci kanalizacyjnej i wodociągowej z przyłączami i budowy przykanalików kanalizacji deszczowej w Pleszewie na Rynku, Archiwum WUOZ Kalisz.
- Gmyrek G., 2006, Przebudowa i remont sieci kanalizacyjnej wraz z przyłączami i przykanalikami w ul. Kaliskiej i ul. Sienkiewicza w Pleszewie, Sprawozdanie z prac archeologicznych, Archiwum WUOZ Kalisz.
- Gmyrek G., 2006, Sprawozdanie z prac archeologicznych prowadzonych w trakcie budowy sieci gazociągowej w ul. Kilińskiego w Pleszewie, Archiwum WUOZ Kalisz.
- Gmyrek G., 2007, Sprawozdanie z prac archeologicznych prowadzonych w trakcie budowy sieci gazociągowej w ul. Krzywej, Panieńskiej w Pleszewie, Archiwum WUOZ Kalisz.
- Gmyrek G., 2007, Sprawozdanie z prac archeologicznych prowadzonych w trakcie budowy sieci gazociągowej w ul. Tynec, Kraszewskiego w Pleszewie, Archiwum WUOZ Kalisz.
- Gmyrek G., 2009, Sprawozdanie z prac archeologicznych, Przebudowa sieci kanalizacji sanitarnej i wodociągowej wraz z przyłączami w Pleszewie w ul. Św. Ducha, Archiwum WUOZ Kalisz.
- Pudełko E., 1986, Prace archeologiczne Muzeum Okręgowego Ziemi Kaliskiej w latach 1981 – 1984, Rocznik Kaliski, t. XIX, s. 265 – 282.

Kaliska 32 profil południowy, budowla mieszkalna

Rynek 13 – drewniana budowla zrębowa.

Kaliska 8 – profil południowy – nawarstwienia zabytkowe.